

הצרה שהמזור נתון בה ומתפלל עליה. מדברי המשורר עולה, שצערו רב על שאינו יכול לעלות לרגל, ושאויביו מתרפים אותו על כך וגם לוחצים אותו. אבל לא נתברר מהו הדנו המעצב את המשורר מלעלות לרגל, ומי הם אויביו. על פי לשון המזמור אפשר לשער שהמשורר נמצא בצפון הארץ. בסביבת מקורות הירדן, והוא עצור, או כלא, שם בידי גוי רשעים הלועגים לו על שאינו יכול לעבד את אלהיו, ואומרים לו: איה אלהיך. אפשר שהדברים נאמרו לראשונה על לשון אחד מבני ישראל היושבים בצפון הארץ, בעת שאויבים זרים כבשו את המקום, כגון הארמנים או האשורים. אדוני אבי מורי ז"ל היה רגיל לפרש, שהמזמור נאמר על לשון אחד מבני ישראל היושבים בדרום, שהשתוקק לעלות לירושלים לעבד את ה'. ועובדו העגל שבדרום, מסיעתו של ירבעם בן נבט, עכבוהו ומנעוהו מלעלות לירושלים. הרבה מפרשים סוברים, שהמזמור נאמר על לשון מי שנמצא בגולה הרחק מארץ ישראל. ולפי סברה זו תלשון 'על כן אפךר מארץ ירדן וגו' אין פרושה שהמתפלל הזוכר נמצא בארץ ירדן, אלא שהאלהים שאותו זוכר המתפלל נמצא שם. ואף על פי שעקר תשוקת המשורר למקדש שבירושלים, כגון את הארץ ארץ ירדן' על שם גבולה כמו שהבאנו בפרוש. ונראה בעינינו כי פשוטם של הדברים שהמתפלל הזוכר נמצא בארץ ירדן. אלא שהאומרים את המזמור בדרום האחרונים, ראו להם שכינו בעת אמירתם, שהדברים מוסבים על ה'.

כמו שנתברר מפרושו, הסימנים מב-מג מעקרים מזמור אחד הם. וכן נמצא גוסס הספרדים שסימנים אלה נאמרים ברציפות אחת, כמזמור של תג הסכות. ולא נתברר משום מה ותחלק המזמור לשני חלקים. אפשר שבנימנים קדמונים, שהיו מרבים להתפלל בזמורי תהלים כתפלות חובה, הפרידו את החלק השלישי של המזמור ואמרוהו כתפלה בפני עצמה, משום שבחלק זה נאמרות הבקשות שבמזמור, וביחוד הבקשה 'שפטני אלהים וגו', שנאמרה כתפלה לואלה משעבוד מלכות. על כל פנים, חלקת המזמור לשנים היא מסרת עתיקה מאד, מצויה אצל רב המפרשים העתיקים וברב כתבי היד העתיקים¹⁸.

על פי לשון הכתוב 'אלה אפכה... המון חוגג' יסד ר' אלעזר הקליר בקרובות לשבת שקלים: אלה אפכה את אשר נעשה... עצם המון חוגג שוטף בנהר (וכבר העיר על זאת רש"י בפרוש למזמורו). ועוד: על פי לשון הכתוב הנה 'אלה אפכה ואשפכה עלי נפשי' נוסדה פתיחת הסליחה המקוננת על עשרה הרגני מלכות 'אלה אפכה ונפשי עלי אשפכה'. ועל פי לשון הכתוב: 'מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי' יסד ר' שלמה אלקבץ ב'לכה דוד': לא תבוש ולא תכלמי מה תשתוחחי ומה תהמי.

מזמור מד

במזמור כתבת (א) ושני חלקים: החלק הראשון - שבח לה' (ב-ט); החלק השני - תלונה לה' (י-כו). בחלק א שתי פסקאות: הנפלאות בימי קדם (ב-ד); הישועות בימינו (ה-ט). בחלק ב שלש פסקאות: מפלתנו וקלפתנו (י-יז); נאמנותנו לברית ה' (יח-כג); תחנה לה' שיושיענו (כד-כו).

18 ובתרגום השבעים אף שמו בראש מזמור מג כתובת מיוחדת: מזמור לדוד (אפשר בהשפעת ראש מזמור כו). כבר הזכרנו שמזמור זה הוא בנוסח הספרדים מזמור לימי תג הסכות. והטעם, משום שמרובים בו הגעגועים לעליה לרגל. ועוד שבפסיקתא רבתי (פיסקה א) והיה מדי חודש וגו') דרשו 'זארה פני אלהים' לעניין שמחת בית השואבה. ועוד שפירשו 'כי אעבר בסך' מלשון סכך לסוכה. וכן בנוסח הגר"א אומרים מזמור זה כשיר של יום שני של סוכות (בגלוח). אבל בארץ ישראל אומרים את השיר של חול המועד. מזמור זה (מב-מג) פותח את קבוצת המזמורים הנקראת 'חזקן לאה' שבתיקון הצות' על פי מבנה האר"י ז"ל.

- א לַמְנַצֵּחַ | לְבַנְי־קֶרַח מִשְׁכִּיל :
- ב אֱלֹהִים | בְּאֲזִינוּ שְׁמַעֲנוּ אַבּוֹתֵינוּ סִפְרוּ־לָנוּ
- פַּעַל פְּעַלְתָּ בְיַמֵּיהֶם בְּיַמֵּי קָדָם :
- ג אַתָּה | יְדָהּ גּוֹיִם הוֹרַשְׁתָּ וְתַטְעַם
- תַּרְעָה לְאֲמִים וְתַשְׁלַחֵם :
- ד כִּי לֹא בְחַרְבָּם יִרְשׁוּ אֶרֶץ וְזִרְעֵם לֹא־הוֹשִׁיעָה לָמוֹ

התורה: כ"א אורי"ש גוים מפניך והרחבתי את-גבולך (שמ' לד כד). התבות 'אתה ידך' באות לחזוק: אתה ולא אנחנו, וידך עשתה זאת ולא כח אחר. פרוש אחר: 'אתה ידך' - אתה בידך (ראב"ט). ותטעם - את אבותינו הנזכרים לעיל, כלומר: הושבתם לבטח על אדמתם, וכן: תבאמו ותטעמו בהר גחלתך (שמ' טו יז). תרע לאמים - רצצת ושברת את הלאמים שישבו בארץ לפנים. 'תרע' - עתיד שבא בתקבלת לעבר 'הורשת', ומשמעו אף הוא לשעבר. והיא מדךך לשון הפיוט שבא עתיד בתקבלת לעבר, ומשמעו לשעבר, אף בלא ו הפיוט. וב'לשון 'תרע לאמים' הבא אחר לשון 'ותטעם', יש רמז שהלאמים משולים לאילנות שענפיהם נשברו וכיוצא בזה: ורעו דליתיו (יר' יא טז ועי' עמ' ב ט). ותשלחם - גרשת את הלאמים, כלומר: השמתם, כמו: הני משלחך מעל פני האדמה (יר' כח טז). פרוש אחר 'ותשלחם' מוסב על 'אבותינו': כלומר הפרתם ונתת להם שישלחו ענפיהם למרחוק, ומתאים לתקבלת 'ותטעם', וכן לקמן פ ט-יב: תגרש גוים ותטענה... תשלח קצירה עדיים.

(ד) כ"י - מבאר את 'אתה ידך' שבפסוק הקודם. פרוש אחר: 'כ"י' לחזוק. לא בחרבם ירשו ארץ - את הארץ ירשו (כלומר: כבשו) אבותינו לא בכח

(א) למנצח וגו' - עין לעיל מב א; לב א; ד א. (ב) אלהים - המזמור פותח בקריאה בשם אלהים, כשם שפתיח מזמור ג בקריאה בשם ה'. ועוד הרבה פיוצא בו. באזינו שמענו אבותינו ספרו-לנו-במשמעות כפולת: באזינו שמענו מפי אבותינו והדברים נאמנים ומקבלים עלינו. אבל באזינו שמענו ובעינינו לא ראינו, ואנו מבקשים שראיה לנו את נפלאותיה, כמו שהראית לאבותינו בימי קדם (כן דרש פסוק זה רבא (תענית כד ע"ב). ותשוב רזמו לדברי התורה: למען תספר באזני נח וכן בנד וגו' (שמ' י א); שאל אביה ויגדך וגו' (יב ע"ב). פעל פעלת בימיהם בימי קדם - ספרו לנו על הפעל אשר פעלת וכו'. 'פעל פעלת' - משה גדול עשית. ומה הפעשה יפרש בפסוקים הבאים. 'פעל' הוא מעשה, ומצוי על פי רב בלשון הפיוט במשמע מעשה גדול וחשוב. כפל השרש פעל' בדבור 'פעל פעלת' בא לחזוק ולהטעמה. וכל הלשון 'בימיהם בימי קדם' מביע געגועים ותלונה כאחד: בימיהם היו נפלאות, אבל הימים היו ימי קדם שכבר חלפו ועברו. והיום אנחנו נצרה גדולה ופסקו הנפלאות.

(ו) אתה ידך גוים הורשת - הוא הפעל הנזכר לעיל: גוים הורשת, כלומר: גרשת, השמתם, את זרעם, והכונה לעממי כנען. והלשון רזמו לשון

י' לקמן עח ג ועי' גם שופ' ו יג: איה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו. ושם דרשו חז"ל (עי' ברש"י שם), שהיה והעשה בפסח, והדברים רומזים לסיפור יציאת מצרים שבהגדה של פסח. ויש מפרשי העמים ששערו, שאף מזמורנו זה נאמר לאחר שסיפרו תחילה בנפלאות ה' בימי קדם. ואין הכרח בדבר, שחלשון 'באזינו שמענו אבותינו ספרו לנו', אין משמעה שבשעה זו סיפרו, אלא משמעה, שהדברים הם מסורת נאמנה בדינו מאבותינו. ז' תרגום התרגום הארמי: 'תרע' לשון שבירה (ותברת). ומפרשים רבים פירשו 'תרע לאומים' - הבאת רעה על הלאומים. ובשיטה זו פירש ראב"ע 'שלאמים' אינו ריבוי מן 'לאום' אלא מן 'אום', כמו: שבתוהו כל האומים (לקמן ק"ז א), והלמיד שנלאמים הוא למיד היחס. וכל זה דוחק.

כִּי־יִמִּינָהּ וְרוּעָהּ וְאוֹר פְּנֵיהָ כִּי רָצִיתָם:

ה אֲתָה־הוּא מִלְכֵי אֱלֹהִים צִוְּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב:

ו בָּהּ צָרִינוּ נִגְנַח בְּשִׁמְךָ נְבוֹס קִמְינוּ:

ז כִּי לֹא בִקְשָׁתִי אֲבַטַח וְחַרְבִי לֹא תוֹשִׁיעֵנִי:

חָרַבְתָּם. ואין הכוונה, שלא כבשו את הארץ במלחמה בכלי יון, אלא שנצחונם במלחמת הכבוש לא בא מתוך שהיו להם כלי יון משכללים אלא מתוך שה' סייע להם ועשה להם נסים ונפלאות, וכן אמר יהושע: לא בחרבך ולא בקשתך (יהושע כד יב). וזרועם לא־הושיעה למו - ישועתם לא באה להם בכח זרועם, כלומר: הם נצחו את אויביהם לא מפני שהיו גבורים מהם, אלא מפני שה' סייע אותם. כִּי־יִמִּינָהּ וְרוּעָהּ וְאוֹר פְּנֵיהָ - אלא ימינה ורועה ואור פניה הם שהושיעו אותם. ימין ה' וזרועו הן המכות באויבים. ואור פני ה' הוא הטובה והברכה והשלום, שה' משפיע לאוהביו. (על 'אור פניה' ע' לעיל ד ז, ועל 'ימינה ורועה' ע' שמ' טו ו; שם טז; יש' נא ט-ו ועוד). כִּי רָצִיתָם - כי ברכתם

ובכח ברכתך ירשו את הארץ, יש' רצון' שגדף לברכה, וכן: ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה (דב' לג יא); ונפילי שבע רצון ומלא ברפת ה' (שם כג); פרוץ מבינים אשר יהי רצוני אחיו (שם כד). פרוש אחר: כי בחרת בהם ובהתבתם, ובאבתך אותם התחלתם את הארץ, וכן הוא אמר: כי מאהבת ה' אתכם וגו' (דב' ז ח).

ה) אֲתָה־הוּא מִלְכֵי אֱלֹהִים - 'הוא' לחיוב: רק אתה מלכי ואין לי זולתך מלך. וכאן דבר בלשון יחיד המדבר בעדו, ומסתבר שהמדבר כאן הוא המלך או שר הצבא העומד בראש העם. לאחר שאמר 'כי לא בחרבך ירשו ארץ' אמר 'אתה הוא מלכי', לפי שהנהחלת הארץ לבני ישראל נתבססה כפיכול מלכות ה', וכן הוא אמר: תבאמו ותשעמו בהר נחלתך... ה' ימלך לעלם ועד (שם טו יז-ח). צוה ישועות יעקב - לשון בקשה: הואיל ואתה הוא מלכי, צוה שתבואנה ישועות יעקב.

ו) בָּהּ צָרִינוּ נִגְנַח בְּשִׁמְךָ נְבוֹס קִמְינוּ - לא הייתי רגיל לשים את מבטחי בקשתי. פרוש אחר: לא בכח קשתי עלה בדי לנצח את אויבי ולהיות שוכן בטח, ומתאים לתקבלת: וחרבי לא תושיעני - לא בכח חרבי גושעתי מאויבי, ואף כאן נקט לשון יחיד מדבר בעדו (ע' לעיל פסוק ה).

ז) כִּי לֹא בִקְשָׁתִי אֲבַטַח - לא הייתי רגיל לשים את מבטחי בקשתי. פרוש אחר: לא בכח קשתי עלה בדי לנצח את אויבי ולהיות שוכן בטח, ומתאים לתקבלת: וחרבי לא תושיעני - לא בכח חרבי גושעתי מאויבי, ואף כאן נקט לשון יחיד מדבר בעדו (ע' לעיל פסוק ה).

8 אף שלעיל בפסוק ב נאמר: באזינו שמענו וגו', ופירשנו, שהדברים נאמרו בדרך תלונה: כימי קדם עשית נפלאות, אבל לא בדורנו, אין להסיק מכאן, שבימי אומר המזמור הזה לא ניצחו בני ישראל את אויביהם. אפשר שניצחו והכירו שניצחוונם מאת ה' הוא, אלא שלא היו שם 'ניסים גלויים' כבימי יהושע.

ח כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ וּמִשְׁנֵאֵינוּ הִבִּישוֹת:

ט בְּאֱלֹהִים הִלְלָנוּ כָל־הַיּוֹם וְשִׁמְךָ | לְעוֹלָם נוֹדָה סְלָה:

י אַף־וַנְּחַת וּתְכַלִּימָנוּ וְלֹא־תִצָּא בְּצַבָאוֹתֵינוּ:

יא תְּשִׁיבֵנוּ אַחֲרֵי מִצָּר וּמִשְׁנֵאֵינוּ שָׁסוּ לָמוּ:

יב תִּתְּנֵנוּ כְּצֹאן מֵאֲכָל וּבְגוֹזִים זָרִיתָנוּ:

הכונה: סלקת את שכינתך ואת השגחתך מצבאות ישראל ואיך מסייע להם במלחמתם. והלשון 'ולא תצא בצבאותינו רומות, שלא נתקיימו ההבטחות שבתורה: כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מתנהג (דב' כג טו); כי ה' אלהיכם התהלך עמכם להלחם לכם עם־אויביכם להושיע אתכם (שם כ ד).

יא) תְּשִׁיבֵנוּ אַחֲרֵי מִצָּר - גרמת לנו לשוב אחר, כלומר: לסגת ולברח מפני הצר, האויב. 'מני' צורה פיוטית תמורת 'מן', ובאה כאן במשמעות 'מפני'. פרוש אחר: מן המקום אשר בו חונה הצר. ומשנאֵינוּ - ואויבינו. עין לעיל ת, שגם שם באה תקבלת: צרינו ומשנאֵינוּ. שסו למו - בזוה להם את רכושנו שהנחנחנו כאשר שבנו אחר. 'שסו' - בזוה, והוא משרש 'ססה' (שסי), והגייה מלעיל משום 'ססו אחר', 'למו' שב אל 'ומשנאֵינוּ', כמו: אנשי הצבא בזוה איש לו (כמ' לא גג, ע' רש"י 44).

יב) תִּתְּנֵנוּ כְּצֹאן מֵאֲכָל - גרמת לנו שנהא נחשבים בעיני הגוים כצאן העומדות למאכל, שטובחים אותן ואין מרחמים עליהן. ועוד במשמע, שאין בנו יכלת להגן על עצמנו מפני הורינו כמו שהצאן אינו יכולות להגן על עצמן מפני שוחטיהן. ובגוים זריתנו - פזרתנו בין הגוים כאדם הזורה לץ בריוח, והרית מפזרתו לכל עבר. ונקט לשון התוכחה שבתורה: ואתכם אורה בגוים והריקתי אחריכם חרב (ויק' כד לג). כנגד 'הריקתי אחריכם חרב' אמר כאן: תתנו כצאן מאכל. ועוד רמז בלשון 'ובגוים זריתנו' לאחר 'תתנו כצאן מאכל', שנתת אותנו כצאן, לרעה, ולא לטובה, שאינה מקבץ אותנו כרועה עדרו, אלא זורה אותנו בגוים.

ח) כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ - אלא אתה הוא אשר הושיעתנו מצרינו (ולא חרב). פרוש אחר: 'כי' - כאשר, והכתוב מחבר אל שלפניו. ומשנאֵינוּ הִבִּישוֹת - ואת אויבינו הבישות - הבאת עליהם בושח מתמת מפלתם (ע' לעיל יח מא; ומשנאֵינוּ אָמַיְתָם). יש' ב'ושה' בלשון מקרא שמשמעה צער שאדם מצטער מחמת שנכונה תקותו.

ט) בְּאֱלֹהִים הִלְלָנוּ כָל־הַיּוֹם - תמיד אנו אומרים תהלות ובהן אנו אומרים את שם אלהים, ומספרים את מעשיו. פרוש אחר: באלהים = את אלהים, או: לאלהים - והכתוב מוסב על האמור לעיל, כלומר: הללנו על שהושיעתנו. ושמה 'לעולם נודה' - ותמיד אנו מודים לשמך. 'נודה' בעתיד מקביל 'להללנו' בעבר, ושניהם מתארים פעלה מתמדת בהזה. סלה - עין לעיל ג ג.

י) אַף־וַנְּחַת - אָנַחְנוּ מוֹדִים וּמְהַלְלִים לָךְ. אָבֶל אֲתָהּ וַנְּחַת, עֲזַבְתָּ אוֹתָנוּ, או מאסת בנו (ע' לעיל מג ב). 'אף' בא כאן תמורת 'אבל'. פרוש אחר: 'אף' - בשם שנצחוננו, לא גבורתנו גרמה לו אלא אתה עשיתו, כן גם מפלתנו אתה הוא שעשיתה. פרוש אחר: 'אף' כאן היא מלת חיוק - נחת אותנו מאד מאד. 'אף' כאן כמו 'גם' בפתוב: וכעסתה צרתה גם־פעם (ש"א א ט). ותכלימנו - הבאת עלינו בושח וכלמה, כי הנחת לנו לפל לפני אויבינו (ע' לעיל ה; ומשנאֵינוּ הִבִּישוֹת; וע' גם ש"ב ט ד: כאשר יתגב העם הנכלמים בנוסם במלחמה). ולא־תצא בצבאותינו - כפיכול, אינה יוצא עם צבאות ישראל למלחמה באויביהם (ויקו: כי אתי תצא במחנה, ש"א כח א).

3 ומקבילה לאכדון, השווה: יבשו ויבחו עדי־עד ויחפרו ויאבדו (לקמן פג יח).

4 ע' גם דברי דבורה לברק: הלוא ה' יצא לפניך (שופ' ד יד). והנבואה שנאמרה לדוד: כי אז יצא ה' לפניך (ש"ב ה כד).

4** פרוש אחר: 'למו' שב אל 'צבאותינו' שבפסוק שלפני כן, כלומר: משנאֵינוּ בזוה את צבאותינו.

יג תמכר-עמך בלא-הון ולא-רביית במחיריהם:
 יד תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו:
 טו תשימנו משל בגוים מגוד-ראש בלאמים:
 טז כל-היום כלמתי נגדי ובשת פני כסתי:
 יז מקול מתרף ומגדף מפני אויב ומתנקם:

(יג) תמכר-עמך בלא-הון - לשון מליצה שפונתה: מאסת בעמך והסגרת אותו בידי אויבי, כביכול, כאדם המואס בעבדיו בני חסותו, והוא מוכר אותם לעבדות לידי אדונים קשים ואכזריים, מבלי שהקונה ישלם לו את מחירם. ומקור מליצה זו בשירת האיוני: אם-לא פיצונו מוכרם וחי הסגירים (דב' לב ל) 5. ולא-רביית במחיריהם - ולא נטלת במחיריהם דבר בעל ערך רב ולפי פרוש זה יש לפרש 'בלא הון' במחיר מועט. שאין זה מסתבר, שתחלה יאמר שמכר אותם בחנם ולאחר מכן יאמר שלא נטל מחיר רב, אבל מחיר מועט נטל. פרוש אחר: תמכר עמך בלא הון - בחנם משל. 'ולא רביית' - לא נטלת שום דבר, ולפי זה 'לא רב' הוא יב שפרושו 'אפס'. פרוש אחר: 'ולא רביית במחיריהם' מלשון 'נשח' ותרביית' וגם 'רביית' בלשון חקמים. שיש אדם שמוכר סחורה, ואינו נוטל את דמיה, אלא זקף אותם במלוה ונטל רביית עליהם, אבל הקבה, כביכול, מכר את עמו ולא נטל את מחירם לא הקרן ואף לא רביית. פרוש אחר: תמכר עמך בלא הון - גרמת לעמך לפל בשבי הגוים, והם מוכרים אותם לעבדות במחיר מועט כענין שנאמר: ויתנו תלד בזונה והילדה מכרו בין (יואל ד א).

(יד) תשימנו חרפה לשכנינו - גרמת לנו שהעמים שכנינו מתרפים אותנו. פרוש אחר: הם חושבים לחרפה להם להיות שכנינו (עי' לעיל לא יב). לעג וקלס לסביבותינו - העמים אשר סביבותינו לוענים ושוחקים עלינו בבוז. 'קלס' משמעו שחוק של בנין, כענין הנערים שהתקלסו באלישע (מ"ב ב א). (טו) תשימנו משל בגוים - גרמת לנו שהגוים

5 והנביא הופך את הדברים למקור נחמה: או מי מגושי אשר מכרתי אתכם לו (יש' א); חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו (שם נב א).

יח כל-זאת באתנו ולא שכחנוה ולא-שקרנו בברייתך:
 יט לא-נסוג אחר לבנו ותט אשרינו מני ארחה:
 כ כי דפיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות:
 כא אם-שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר:

הפלטתי (ש"א י). מפני אויב ומתנקם - המתרף ומגדף. פרוש אחר: הוא דבור בפני עצמו, אני בוש ונכלם מפני הצרה שמביא עלי האויב. 'מתנקם' אחד מהכפויים לאויב. ופרושו: המבקש לעשות נקמות ושפטים (ולאו דוקא לשלם גמול הרעה), וכן לעיל ח ג: למען צורריה להשביית אויב ומתנקם 6.

(יח) כל-זאת באתנו - כל הרעה הזאת באה עלינו. ולא שכחנוה - ואף על פי כן לא עזבנוה. ורמז לפסוק י: אף-ונחת - אתה ונחת, אבל אנו לא שכחנוה (לעיל מג ב: 'למה ונחתנו' מקביל אל 'למה שכחנו' מב ג). ולא-שקרנו בברייתך - לא מעלנו בברייתך ולא הפרנוה.

(יט) לא-נסוג אחר לבנו - כלומר: אף במחשבתנו נאמנים אנו לך ולא עלתה בלבנו מחשבה רעה לעזובך. והדברים רומזים לפסוק יא: תשיבנו אחר מני-צר, ואף על פי כן: לא-נסוג אחר לבנו. ותט אשרינו מני ארחה - 'לא' מן הצלע הראשונה ומשך אף לכאן. ושעור הפתוב: ולא נטו אשרינו מני ארחה, ופרושו: לא סרו צעדינו מדרךך. כלומר: לא חדלנו לקים מצותיה. 'אשרים' הם צעדים (עי' לעיל יז ה ועוד) ובאו כאן בלשון נקבה. ולשון מנין זו אמר אויב על עצמו: אם-תטה אשרי מני הדרך (איוב לא י) 7. 'מני' כמו 'מן' (עי' פסוק יא).

פרוש אחר: אף על פי שצעדינו סרו מדרךך, כלומר: שפלקת את השנתה מעלינו ואין אתה

6 מתרף ומגדף - צמד מלים בצליל נופל על צליל.
 7 מחלוקת בספרים אם 'אשורינו' חסר י"ד או מלא י"ד. וכבר העיר 'מנחת שי' שלפי 'זתס' לשון יחיד מסתבר 'אשורנו' חסר. ולפי הגורסים 'אשורינו' מלא י"ד יש לומר שהוא דרך זרות. ונמצא שהפעול בא בלשון יחיד כשהוא לפני השם שהוא בלשון רבים.
 8 פירוש אחר: 'זתס' בקל כמו 'זתס' בהפעיל. והוא לשון זוכה, ומוסב כלפי ה'. ופירושו הדברים: לא נסוג אחר לבנו אף על פי שאתה ה' העמדת אותנו בנסינות קשים המפחית אותנו לסור מדרכך. ואמנם אין זה נראה כפשוטו של מקרא. ואולם רבים ממקדשי השם בשעת הגזרות הבינו את הדברים כך, ושאו מהם עוז וגבורה לעמוד בנאמנותם ולמסור את נפשם על קדושת השם (ועי' בסיכום המזמור).

8 עי' פליקס, החי של התנ"ך עמ' 74 (עי' איוב ל כט וראה ב'דעת מקרא' שם).

מנחה אותנו לא נסוג אחר לבנו. ופרוש זה מתאים לנאמר בפסוק הבא: כי דפיתנו במקום תנים וגו' 8. (כ) כי - אם כי. נמשך אל הפסוק שלמעלה: לא נסוג אחר לבנו אם כי דפיתנו וגו'. פרוש אחר: 'כי' - שהרי, והוא מתאים לפרוש השני שנתן לעיל לדבור: ותט אשרינו מני ארחה (עי' שם). דפיתנו - שפרת ורצצת אותנו. פרוש אחר: השפלתנו. במקום תנים - במדבריות ובחרבות ששם מצויים התנים. 'תנים' - יש אומרים, שהם יונקים ממין השועלים. ויש אומרים, שהם ממיני העופות הטורפים 9. על כל פנים, התלונה היא, שבני ישראל נסו מפחד האויב אל המקומות השוממים, ושם הם שבירים ורצוצים עד צער. ותכס עלינו בצלמות - כלומר: גרמת לנו להיות מסתתרים במקומות אפלים מפחד האויב. 'צלמות' הוא חשף (עי' לעיל כג ז).

(כא) אם-שכחנו וגו' - אם' לשון שכוחה השוללת את מה שנאמר לאחריה: 'אם שכחנו' - הריני נשבע שלא שכחנו את שם אלהינו, כלומר: שלא חדלנו לקרא בשם אלהינו ולהתפלל אליו. ונפרש כפינו לאל זר - שעורו ואם פרשנו. כלומר: הריני נשבע שלא פרשנו כפינו לאל זר. פרישת הכפיים היא מהמעשים שאדם עושה בשעה שהוא מתפלל (שם' ט כט ועוד הרבה). 'אל זר' הוא אל שאינו אלהינו, כמו: 'אל נכר' ו'אל אחר' (לקמן פא י; שם' לד יד), ומכאן בלשון חזר-עבודה נרה.

6 מתרף ומגדף - צמד מלים בצליל נופל על צליל.
 7 מחלוקת בספרים אם 'אשורינו' חסר י"ד או מלא י"ד. וכבר העיר 'מנחת שי' שלפי 'זתס' לשון יחיד מסתבר 'אשורנו' חסר. ולפי הגורסים 'אשורינו' מלא י"ד יש לומר שהוא דרך זרות. ונמצא שהפעול בא בלשון יחיד כשהוא לפני השם שהוא בלשון רבים.
 8 פירוש אחר: 'זתס' בקל כמו 'זתס' בהפעיל. והוא לשון זוכה, ומוסב כלפי ה'. ופירושו הדברים: לא נסוג אחר לבנו אף על פי שאתה ה' העמדת אותנו בנסינות קשים המפחית אותנו לסור מדרכך. ואמנם אין זה נראה כפשוטו של מקרא. ואולם רבים ממקדשי השם בשעת הגזרות הבינו את הדברים כך, ושאו מהם עוז וגבורה לעמוד בנאמנותם ולמסור את נפשם על קדושת השם (ועי' בסיכום המזמור).

8 עי' פליקס, החי של התנ"ך עמ' 74 (עי' איוב ל כט וראה ב'דעת מקרא' שם).

כב הלא אלהים יחקרוזאת
 כי עליה הרגנו כל-היום
 כד עורה | למה תישן | אדני
 כה למה פניך תסתיר | תשכח עינינו ולחצנו:

וממאנים לבגד בך. ועוד פרוש מצין זה: בכל עת ובכל שעה מוכנים אנו למסור את נפשנו על קדשת שמך. ובפרושו זה היה הפסוק סיסמתם של מקדשי השם בכל הדורות (ועי' בסידור המזמור). נחשבונו כצאן טבחה - שעורו: [עליה] נחשבונו בעיני אויבינו כצאן העומדות לטבחה. 'טבחה' כמו טבח, וכיצא כזה: סער וסערה. 'צאן טבחה' כאן הוא כמו 'צאן מאכל' (לעיל יב ועי' גם שיא כה יא).

(כד) עורה למה תישן אדני - נקט המשורר לשון בני אדם המעוררים את הגבור משנתו שיבוא לעזרתם (עי' וואל ד ט ועי' לעיל לה כג). וכנות הדברים: גלה את גבורתך להושיענו ואל תהיה כמי שאינו משיג בצרתנו. אדני כתוב כאן בשם של אדנות, שאין במזמור זה שם הויה. ובהרבה מזמורים שבספר השני והשלישי בתהלים נפרת הכנה למעט בהזכרת שם הויה (ועי' כל עכ במבוא הכללי לסי' תהלים). אל-תזנח לנצח - אל תוסיף להזניח ימים רבים, אלא מהר להושיענו. פרוש אחר: בישועתך יתברך כי ונחנתו לימים קצובים ולא לנצח.

(כה) למה פניך תסתיר - כלומר: אל נא תסתיר את פניך, אל תחזק מצינתנו ואל תהנה עמנו במדת ועמך. תשכח עינינו ולחצנו - למה תשכח וגו'. כלומר: אל נא תפסח דעתך מן הענויים והלחץ שאנו שרויים בהם. ומצין התקבלת בפסוק זה מצינו לעיל במזמור יג: עד-אנה ה' תשכחני נצח עד-אנה תסתיר את-פניך ממני.

9 פירוש אחר 'עורה למה תישן' - הכתוב מדבר כנגד מחשבת עובדי האלילים שסברו, שיש שאליליהם ישנים (עי' מ"א יח כז), ואומר: קומה והושיענו למען לא יחולל שם שמים, שיאמרו הגויים שאתה ישן. וכן עולה גם מהמשנה במעשר שני ה טו; סוטה ט: יוחנן כהן גדול... ביטל את המעוררין, וביאררו בתוספתא (סוטה יג ט): מעוררין - אלו הלויים, שהן אומרין על הדוכן 'עורה למה תישן', וכי יש שינה לפנינו? והלא כבר נאמר: הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל (לקמן קא ד) אלא כשישראל שרויין בצרה ואומרו העולם שרויין בשלוה, אומרין: עורה למה תישן ה'. ומשמע, שיוחנן כהן גדול חשש שעמי הארץ יטעו ויחשבו שאף בני ישראל מאמינים שאלוהיהם ישן ויש להעיר. לפיכך ביטל את אמירת המזמור הזה על הדוכן. אלא שיש שמפרשים את מעשי יוחנן כהן גדול על פי סוף דברי התוספתא, שבמנו ש יוחנן כהן גדול היו ישראל בשלוה ולא בצרה, ולפיכך ביטל יוחנן כהן גדול את אמירת המזמור.

כו כי שחה לעפר נפשנו
 דבקה לארץ בטנו:
 כז קומה עזרתה לנו
 ופדנו למען חסדך:

התכלית כשם שהיא משמשת במקום אל. פרוש אחר: 'עזרתה' צורה פיוטית במקום 'עורה' על דרך 'עזרתה' (לקמן צב טו) ועוד. ושעור הכתוב: קומה לשלח לנו עזרתה, או: קומה אתה ה', שהנה עזרתה לנו. ופדנו - ונאלנו. ואפשר שרומז לנאמר לעיל 'תמכר-עמך'. הואיל ומכרתנו עליה מטל לפדותנו. למען חסדך - למען בריתך, הבטחתך ושבועתך, וכן: שמר הברית והחסד (רב י טו). וחוזל יסרו בברכת זכרונות: וזכר לנו... את הברית ואת החסד ואת השבועה. ואף במזמור זה 'למען חסדך' רומז אל: 'ולא שקרנו בבריתך' (פסוק יח). אנו לא שקרנו בבריתך ולפיכך: פדנו למען חסדך.

(כו) כי שחה לעפר נפשנו - מצינו ולחצנו וכפפה קומתנו והגיעה עד עפר. 'נפשנו' לשון פיוט במקום אנו בעצמנו. ואפשר ש'נפש' כאן משמעה צואר, כלומר: צוארנו וכפף עד הארץ. וכן: ברנל בצה נפשו (לקמן קה יח) - נתנו על ברנל על צוארו, ומתאים לתקבלת 'בטנו' (ועי' לעיל לא י: עיני נפשי ובטני). דבקה לארץ בטנו - מגדל מפלתנו נשמתחנו על הארץ וכאלו בטנו דבוקה בה ואין אנו יכולים להתרומם. פרוש אחר: אנו כורעים ומשתחווים לפניך בפשוט ידינו ורגלינו.

(כז) קומה עזרתה לנו - אנו - דבקה לארץ בטנו ואין אנו יכולים לקום - קום אתה לעזרתנו. עזרתה - לעזרה. הסימת 'תה' משמשת במקום ל

לסכום מזמור מד

מזמור זה הוא תלונה ותפלה על ישראל השרויים בצרה ובשביה ובחרפה ובכלמה בין האמות, והנמסרים להרג כצאן טבחה, ועם כל זאת עומדים בנאמנותם לאליהי אבותיהם ומחזיקים בבריתו ואינם סרים מדרך. המזמור פותח בהזכרת הנפלאות שעשה ה' לכוכבי הארץ בימי קדם, ומוסיף שגם בדרו של המתפלל נצחו ישראל בעזרת ה'. ואולם לאחר מכן נגף צבא ישראל לפני האויבים, ובאה כל הרעה המתארת לעיל. והמזמור מסים בועקה לה', שיקום להושיע את עמו למען חסדו, כלומר למען בריתו. מבין השיטין של מזמור זה עולה תלונה כלפי מעלה, שחם ושלום, הפר ה' בריתו עם ישראל. ואף על פי שישאל נאמינים לה', ה' עזבם ואינו מקים להם הבטחתו. אין במזמור הזכרה של חטא שחטא ישראל ואין בו שום לשון של דווי, משום שאין המשורר בא להצדיק עליו את הדין, אלא להתלונן כלפי מעלה.

צרות רבות עברו על ישראל בהרבה דורות. ואין אנו יכולים לברר על איזו מהן נאמר המזמור לראשונה. רבים מן הפרשנים משלומי אמוני ישראל, ובהם גם פשטנים מעמיקים¹⁰ סברו שפשוטם של דברי המזמור מוכיח, שבני קרח, אומרי המזמור, צפו ברות הקדש עתידות לימים רחוקים מאד, והתפללו על כל הנורות, הרדיפות והאסונות הרבים שבאו על ישראל בגלות הארצה שלאחר חרבן הבית השני. שהרי במזמור נאמר, שבני ישראל מפזרים בין הגוים, ושהגוים לועגים להם ובוזים להם וטובחים בהם ללא חמלה, ובני ישראל מחפשים מחסה ומקלט במקומות נדחים וחשוכים, ואף על פי כן דבקים הם בעבודת ה' ומוסירים את נפשם עליו. והרי אלה הם הדברים שארעו לישראל בזמנים שונים ובמקומות שונים בימי הגלות, כגון בימי מסעי הצלב (סביב לשנת ד תתנ"ו), ובימי גרוש ספרד (סביב לשנת ה רנ"ב) ובימי השואה שבדורנו. ואולם אנו נוקטים שיטה, שאף על פי שמזמורי תהלים נאמרו בלשון המכשרתם לשמש תפלה לדורות, הם נועדו בראש וראשונה לתפלה על צרכי אותה השעה שאמרו בה. ועל פנ יש לעין בשאלה לאיזו תקופה מהתקופות הקדומות בקורות ישראל מכוונים הדברים הללו. וכבר נאמרו

10 עי' בפירוש 'הואיל משה' של ר' משה אשכנזי, שהיה תלמידו של ש"ל, ורוב דבריו נאמרו בשיטת רבו.

א למנצח על-ששנים לבני-קרח משכיל שיר ידידת:

על כף סברות רבות ושונות. הסברה המקדימה ביותר מצויה בדברי חז"ל, שדרשו, שכל היסורים והצרות שבמזמור כבר ארעו לישראל בימי שעבוד מצרים. ברור שאין זה פשוט הדברים (ושמא כונת המדרש לומר שגלות מצרים היא סמל לכל הגלויות העתידות). והסברה המאחרת ביותר ג' שדברי המזמור מכונים מעקרים לימי מלחמות החשמונאים ביונים. והכתוב 'כי דפיתנו במקום תנים' וגו', רמז לחסידים שברחו אל המדבר מפני גזרות השמד, כמספר בספרי החשמונאים. והלשונות 'אם שכחנו שם אלהינו וגו' כי עליה הרגנו וגו' רומזות לאותם שנהרגו על קדוש השם וסרבו לעבד עבודה זרה¹¹. ואולם אין הכרח לקבל סברה זו. וגם לשונות המזמור אינם מתלשבים יפה על מה שארע בימי החשמונאים. משום שגאמר כאן, שבני ישראל נחלו מפלה, והחשמונאים נצחו את אויביהם. ואם אמנם ארע גם שנכשלו בקרבנות אחרים, לא הייתה שם מפלה גדולה כזו שעליה מתלונן המזמור. ועוד: הלשונות המדברות על נאמנות בני ישראל לה' ועל ההרגם עליו, אינם רומזים לגזרות שמד, אלא לכך, שבני ישראל נאמנים לאלהי אבותם אף בארץ גלותם, ואינם מתפתים לעבד לאלהי הגוים כובשיהם. כי לפי מחשבת עובדי האלילים בימי קדם, הגולה לארץ זכריה חייב לעבד את אלהי הארץ ההיא, והמשעבד חייב לעבד את אלהי משעבדו. גם אין במזמור זכר לבית המקדש, שהיה אחד הדברים העקריים במלחמת החשמונאים. מפל הדברים האלה עולה, שדברי המזמור מכונים לאחת מהמפלגות שנתלו מלכי ישראל או יהודה לפני אויביהם, מפלה שבמקבולתיה בזו האויבים את צבאות ישראל, וישראל ברחו והתחבאו במדברות, והרבה מהם נפלו בשבי האויב ונמכרו לעבדים וגם נהרגו. מאורעות מעין אלו קרו פעמים רבות בימי הבית הראשון עוד לפני הרבנו במלחמות ארם עם ישראל ומלחמות אשור עם ישראל ויהודה ועוד הרבה, כמספר בספרי מלכים ודברי הימים. ולא כל פריט המאורעות, ואף לא כל המלחמות שארעו, נכתבו במקרא. ועל כן לא נוכל לדעת ברור את השעה שעליה נאמר המזמור לראשונה. ומה גם שאי דרכם של משוררי תהלים, שמדברים בלשון פלגית ואינם מפרשים בגוף תפלתם את שמות האנשים או את זמן המאורע אשר הם מתפללים עליהם. ומשום כך כל דור ודור מבין את הדברים כאלו הם מכונים לשעה ולצרה שהוא נתן בה. ודורות שחיו בזמן גזרות שמד וקדוש השם פירושו את הכתובים על מקדשי ה', שמסרו נפשם למות, ובלבד שלא יעבדו עבודה זרה. ומצאו בהם אף דברי עדיד לאותם שלא עמדו בפסיון כלפי חוץ, אכל בלבם ושארו נאמנים לה'.

לשון הכתוב של מזמור זה דומה מאד ללשון הכתוב של המזמור שלפניו. יש גם דמיונות אחדים בלשונות שבשני המזמורים, כגון: כי שחה לעפר נפשנו (מד כו); מה השתחתי נפשי (מב ו) ועוד.

מזמור מה

במזמור מלבד פסוק הכתובת (א) והפתיחה (ב), שני חלקים: החלק הראשון - שבחי המלך ומעלותיו (ג-ה); החלק השני - החתנה ושחי הפלה (ט-י). פסוק יח הוא הסיים.

(א) למנצח - עין לעיל ג א. על-ששנים - לא נתברר פירושו. אפשר שהוא שם, או כגוי לכלי הנגינה שנגנו בו בעת שאמרו את המזמור הזה, שושנים, ועל שם השיר נקראה גם נעימתו 'שושנים'.

11 עי' סדר אליה רבה פרק כא (הוצאת רמ"ש עמ' 123).
12 עי' גם בטון גז ע"ב, שדרשו את הכתוב: 'כי עליך הרגנו כל היום' על 'האשה ושבעת בניה'. ואף על פי שלפי המשך הדברים שם היה המעשה לפני 'קיסר' בימי הרומיים, ידוע ומפורסם שהמעשה ביזנה ושבעת בניה' מסופר בהרבה מקומות שארע בימי החשמונאים.

ב רחש לבי | דבר טוב אמר אני מעשי למלך

לשוני עט | סופר מהיר:

ג יפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיה

בדיוק ובצחות, כאלו היתה עט סופר מהיר, סופר שאמנותו בכך ובקיא במלאכתו (עי' רש"י ועי' גם מש' כב ט). 'עט' הוא הפלי שפותבים בו, ולא נתברר מקורה של תבה זו. על כל פנים כונת המשורר להתפאר, שאם פי הוא אומר את שירו על פה לפני המלך, הדברים יוצאים מפיו מדויקים ורהוטים כאלו כתבם סופר מהיר בעטו. פרוש אחר: לשוני תדבר את אשר כתוב בעט סופר מהיר. ולפי זה המשורר, שחבר מזמור זה כתבו תחלה וקרא את דבריו מן הכתב.

(ג) יפית מבני אדם - הנך יפה מאד ועולה בייפה על כל בני האדם. יפית = אתה יפהפה, כמו: גדלת = אתה גדול; טובו = טובים הם, ועוד כיוצא בזה, שפעל מצב בעבר בא תמורת תאר בזה. יפית נגזר מן התאר 'יפהפה' שפרושו: יפה ביותר, שפפל שתי האותיות האחרונות של השורש מורה על חיוק ולא על המעטה (עי' לעיל לה יא: לבי סתרת). הוצק חן בשפתותיה - כלומר: שפתותיה נאות ובעלות חן. כי היוצר את שפתיה יצק וערב בהן חן. ואפשר שדמה את השפתים לכלי ואת החן לגזל הנצוק לתוכו. והדברים רומזים גם למראה השפתים שגאה הוא, וגם לדבור

(עי' לעיל ראש מזמור ט' על מות לבן, וראש מזמור כב' על אילת השחר)¹. לבני-קרח משכיל - עין לעיל מב א. שיר ידידת - שיר שנאמרים בו דברי ידידות, כלומר: דברי אהבה ודבחה. ידידות - דברי ידידות, כמו: נפלאות = דברים נפלאים. והכונה, שהמשורר ידד המלך, וכתב שירו מתוך ידידות. פרוש אחר: שיר ידידות - שיר חתנה, שהמזמור נאמר לכבוד חתנת המלך².

(ב) רחש לבי דבר טוב - בתוך לבי רחש - מתנועע דבור נאה. נקט הכתוב לשון של דמוי, כאלו הדברים רוחשים תחלה בתוך הלב ועולים משם אל הפה. ואפשר שדמה את הדבורים לבעלי חיים הנוצרים בלבם של אדם. 'ישרצו המים' תרגם אונקלוס 'ירחשו מים' (בר' א כ). פרוש אחר: 'רחש לבי' - לבי לוחש לי. שכן בלשון חז"ל מצוי הבטוי 'שפתיו רוחשות', והכונה: הוא מדבר בלחש, שפתיו נעות וקולו אינו נשמע. אמר אני מעשי למלך - הריני בא לומר את מעשי למלך. כלומר: את חבורי (את יצירתי) שנכתב לכבוד מלך וכוונתו למזמור הזה. לשון מעשה נאמר בחבורי שירים וספרים, וכן: צעות ספרים הרבה (קה' יב יג). לשוני עט סופר מהיר - כלומר: לשוני תדבר

1 ולדעת טור סיני 'שושנים' כאן הם הגליונות העשויים גומא (פפירוס) שהקדמונים היו כותבים עליהם. ולפי זה יש לומר, שכתב המשורר את השיר הזה על מגילת גומא, ונתנה שי למלך אשר לכבודו חיבר את השיר הזה. ויש אומרים ש'שושנים' כאן כפשוטם: הפרחים היפים. והוא רמז לשושנים שנלקטו לכבוד המלך ביום חתונתו, שעליה נאמר המזמור הזה. ואולם מצינו 'על-שושנים' בראש מזמור טט, ו'על-שושן' בראש מזמור ס, ושם אין המזמורים מדברים בחתונה ואף לא בשמחה.
2 וטור סיני טבר, ש'ידידות' רומז לשמו של שלמה המלך 'ידידיה' (ש"ב יב כה). שלדעת טור סיני נאמר המזמור הזה ביום חתונתו של המלך שלמה (ראה סיכום המזמור).
3 'פיט' הוא משורר יוני שמשמעותו העיקרית: עשה (ומשורר זה גם 'פואטיקה' ו'פואמה'). והתבות 'מעשי למלך' מחוברות בטעם. ללמדנו ששיעור הכתוב: אומר אני את מעשי למלך. ואפשר לפרש, שלא על פי הטעמים, אומר אני לפני המלך את מעשי, את המזמור הזה. וייתכן שכך היתה הכוונה העיקרית של הדברים, כשהמזמור נאמר במעמד המלך. אלא שבעלי הטעמים הסבו את משמעות הדברים לצורך המתפללים במזמור הזה בדורות האלה, שאין מלך בישראל. משום כך ניקדו המנקדים את הלמיד הראשונה של 'למלך' בשוא ולא בפתח, לרמוז שאין אנו מכוונים על מלך מסויים, אלא מספרים במדות הטובות שאדם זוכה בגללן להיות מלך.
4 בכתובות עתיקות נמצא 'מהיר' היה תואר רשמי לטופרי חצר המלכות (ועי' עז' ז ו).
5 'יפית' הוא פועל מחומש, ששרשו יפי' בהכפלת שתי האותיות הראשונות של השורש. הפעלים המחומשים מעטים במקרא ואין ביכולתנו לקבוע את כללי ניקודם. 'מטיבות הפועל' מינה רק שלשה פעלים כאלה בכל המקרא: חמרמ, יפיי, סחרר, ויש מוסיפים גם: אהבה.